

momo kapor
provincijalac

■ Laguna ■

Nekoliko puta nalazio se na samoj ivici smrti, zureći u ponor sa one druge strane, potpuno sam, bez ikog ko bi mu pokazao put. Sve u njemu čeznulo je za ljubavlju, a sve ga je, opet, ubeđivalo da je nesposoban da je uzme. Nedostojan ljubavi! Više nego ikada pre, verovao je da se priroda svirepo našalila sa njim (...)

Ova knjiga posvećena je mojoj baki Bojani Kapor, koju nisam upoznala. Ona je poginula u nemačkom bombardovanju Sarajeva 1941. godine, a svojim telom spasila je mog oca, koga su, kao jedinog preživelog, izvukli iz ruševina kuće.

Čitav život Mome Kapora obeležen je sa tih nekoliko trenutaka u kojima je ostao bez majke. Ovaj tragičan događaj, na najsuroviji mogući način, odredio ga je suštinski.

Svestan od malih nogu da život može da se preokrene u sekundi, sve ono što je od tog trenutka radio bila je, u dobroj meri, želja da se prevaziđe ovako nepravedan start koji je imao kao dete.

Uspeo je baš zbog toga što nije nikada propuštao povoljne prilike, čak ni one najbeznačajnije koje drugima nisu ništa značile, kopao je rukama i nogama da se izvuče ispod vlasti drugih, startovao među prvima, bacao se na nemoguće lopte, jurio kao bez duše prema svom cilju (...)

Niko N. Herceg, uspešni tridesetsedmogodišnji televizijski reporter, zaronio je sedmog avgusta 1974. godine u blizini ostrva Saprun, u potrazi za potonulim brodom o kojem je snimao emisiju, a izronio istog dana 1947. godine na drugom mestu, na naizgled nepoznatoj, jadranskoj plaži. U susretu sa samim sobom kao desetogodišnjim dečakom Niko postaje svedok svog detinjstva, života u Sarajevu, školskih dana u gimnaziji, sopstvene prve ljubavi... Onoliko koliko su *Foliranti* priča o Kaporovim studentskim danima kasnih pedesetih u Beogradu, toliko je *Provincijalac* knjiga koja evocira sećanja na detinjstvo u Sarajevu, gde je autor proveo prve godine svog života.

Provincijalac je roman o uspehu i porazu, o zlu i dobroti, o večnosti i smrti, ali i o strasti sa kojom gazimo kroz život.

Jer, kao što sam naučila iz ove knjige – stvari ne vrede toliko kolika im je cena, već onoliko koliko smo u njih uložili ljubavi.

Ana Kapor
Rim, januara 2020.

DOŽIVLJAJI NIKE N. HERCEGA

Bojani Kapor, mojoj majci

**„Mnogima bi se dopao
da se nisi trudio dopasti se svima.“**

(Latinska čitanka za peti razred realnih gimnazija)

Niko N. Herceg, tridesetsedmogodišnji televizijski reporter, spušten je sa palube „Tramuntane“ u more, nedaleko od ostrva Saplun, tačno u osam sati sedmog avgusta 1974. More je bilo umereno valovito; vetar severoistočni, slab. Ostrvo Saplun leži devet milja istočno od Lastova i okruženo je mnoštvom manjih otoka, stena i plićaka. Njegovo žal oivičeno je visokim grebenastim pojasem, a vrhovi su mu prekriveni šikarom.

Spuštajući se oprezno niz sidreni konop, Herceg je mogao da vidi kobilicu stare bracerne obrasle algama, kako se lagano ljuđa na svega desetak metara iznad široke podvodne terase, upisane u pomorske karte kao Tajan Mali. Plivao je lagano, jer mu je zaštitno ronilačko odelo usporavalo pokrete, i uskoro se nađe nad ivicom modrog ponora. Kamena platforma se na tom mestu naglo završavala, kao odsečena udarcem sekire. Podigao je pred masku svoj ručni dubinomer i utvrdio da se nalazi na dvanaest metara dubine. Osluškujući grmljavinu sopstvenog disanja, zaplivaio je ka ružičastom grebenu u dubini. Iznad njega ostade svetli

treperavi krov podmorskog carstva; more postade za nijansu hladnije, a jata arbuna bez straha su zagledala tamnog uljeza. Dubinomer je uskoro pokazao četrdeset i tri metra. Zadržao se neko vreme na toj granici dubinskog pritiska, čekajući da mu popusti napetost u ušima, pa onda potonu lagano u neki sasvim drugi svet, osamljen i pust. Oči su mu bile zamorene ovim turobnim predelom, u kome bi s vremena na vreme blesnulo srebrnkasto telo kakve krupne ribe čije ime nije znao. Ispraznio je pluća, zaustavio rad nogu i ruku i bez ikakvog se šuma spustio na dubinu od sedamdeset i dva metra. Ruke mu dodirnuše fini sitan pesak. Disao je sve teže, govoreći sam sebi da treba izbegavati žurbu i naprezanje. Zatim je uskladio zaveslaje i disanje i počeo da sistematski pretražuje pesak između dva grebena. Utvrdio je da se nalazi u podnožju kosog peščanog brega, koji se blago penje ka nekoj litici. Sasvim uz stenu, iz peska je virilo nekoliko zaobljenih predmeta, očigledno pravljenih ljudskom rukom. Doplivao je bliže i razgrnuo alge – bile su to amfore! Mada je prošao kroz detaljnu ronilačku obuku u jednoj južnoj mornaričkoj bazi, Niko Herceg nije nikako mogao da spreči malu drhtavicu – strah pomešan sa hladnom vodom i nešto uzbuđenja što prvi među ljudima posle toliko vekova dodiruje dragoceni tovar antičkog broda. Nikada ranije nije sreo toliko lepe i tako velike amfore. Ležale su poluzatrpane peskom, prekrivene čitavim kolonijama ljigavih životinjica, puževima i sitnim školjkama. Po njihovom rasporedu moglo se pretpostaviti da su deo većeg tovara: ostaci olupine nisu mogli da budu daleko. Plivao je iznad amfora, koje ga kao putokazi odvedoše do peščanog humka iz koga su delimično virili delovi neke raspolučene lađe. Sada mu je bilo jasno: antički brod je, verovatno po nevremenu ili po noći, naleteo na Tajan Mali. To mora da

je bio strašan udarac koji je naprosto raspolutio korito lađe, a potom su ostaci padali niz kamene pragove litice sve do njenog podnožja, gde ih prekriše pesak i vreme. Pokušao je da oslobodi jednu amforu, ali istovremeno podiže i oblak peska koji mu zamuti vidik. Seo je na vrh brega čekajući da se pesak slegne.

U ovom prvom ronjenju trebalo je da ispita položaj olupine, a onda da se vrati po ostatak televizijske ekipe, koja će tu, na licu mesta, snimiti podvodnom kamerom vađenje tovara. Još jedanput proveri manometar i rezerve vazduha. U akvalungu ga je još bilo za osam minuta, ne računajući rezervu za nepredviđene slučajeve. Zgusnuti kiseonik imao je metalni ukus, od koga mu se misli zamagliše. Oseti se iznenada veoma daleko i usamljeno – a nešto slatko i bolno prostruja mu dužinom kičme: odjedanput, nije uopšte mogao da se seti šta zapravo traži ovde dole, na dubini od sedamdeset metara, ko ga je poslao, kada, i gde treba da se vrati.

Već tri meseca vodio je na iznajmljenoj „Tramuntani“ televizijsku ekipu koja je snimala „Čuda Jadrana“, lovio kradljivce podmorskog blaga, intervjuisao svetioničare i virio kroz okrugle prozore potopljene podmornice „U-16“ u kosture austrougarskih mornara. Pokušavao je da dokuči tajne potonulih gradova i izgubljenih brodova. Dve nedelje potrošio je tako na bezuspešno traganje za drevnim gradom Kisom na ostrvu Pagu, koji je tajanstveno iščezao i potonuo na dno zaliva. U zanimljivom tekstu I. M.-a pronašao je podatak da „geolog Peter pretpostavlja da je Kisa dospela u more 361. godine u katastrofalnom potresu koji je uzdrmao goleme delove Evrope i Azije. Neki opet tvrde da je iščezla 79. godine kada je snažna erupcija vulkana potpuno uništila antičke

gradove Pompeju i Herkulanum...“ Iscrpljen čestim i dugim ronjenjima (već se bio pomalo zabrinuo za svoje zdravlje) uveče je bežao od svog straha u ukus i posledice teških ostrvskih vina; mazio se sa slučajnim devojkama i uživao u tome što su ga prepoznavali gosti malih letovališta. Ali bio je, činilo mu se, pravi jedino ispod površine mora! Gore je sve teklo neobavezno, letnje i površno. Dole je pronalazio suštinu: tamu i poraz, večnost i smrt, lepotu i misteriju.

Poslednjih dvanaest dana ronili su u vodama istočno od ostrva Lastova, tragajući za potopljenim liburnskim i isejskim lađama. Na ovo istraživanje naveo ih je Teopompov istorijski spis u kome se tvrdi da je Lastovo nekada bilo liburnsko ostrvo, a takođe i Strabonov podatak, zabeležen na osnovu starih pisaca, gde se govori o tome da su ova ilirska plemena vladala još u VIII veku pre naše ere čak i Korkirom (Krkom). U svakom slučaju, sasvim je izvesno da je polovinom III veka pre naše ere Pleurat, prvi vladar Ardijejaca (jednog od brojnih liburnskih plemena), upravljao carstvom koje se protezalo sve do granica grčkog sveta. Priključio je svojoj državi Korkiru Melainu (Korčulu), Faros (Hvar) i, verovatno, samo Lastovo. Dugo godina se žilavo borio sa Isejcima iz grčkog grada Ise, na ostrvu Visu, sve dok oni ne zatražiše pomoć od Rima. Istoričari tvrde da je tadašnja Isejska država bila u punom cvatu i da je posedovala kolonije duž čitave jadranske obale, između ostalog, u Aspalatosu, Tragurionu i Epetionu, sa snažno razgranatim trgovačkim vezama po celom grčkom Sredozemnom moru. Lastovo je predstavljalo idealno mesto da se napadnu isejski trgovački brodovi na njihovom putu, a velik broj amfora i glinenog posuđa po seljačkim kućama potvrđivao je pretpostavku da se u dubinama s istočne strane ostrva nalaze pod vodom mnoge nerešene tajne.

Ispitali su tako bez većeg uspeha zapadnu grupu otoka nazvanu Donjim školjima, a potom i sve okolne pličine: Drašan, Lukovce, Buškanje i Mrkjentu crnu. Svaki član ronilačke ekipe spuštao se u dubinu dva puta dnevno po petnaest minuta. Najzad, Hercega je, kao i obično, poslužila sreća; pronašao je amfore i samu olupinu, najverovatnije jednu od trgovačkih lađa kralja Argona, koja je prevozila sa ostrva ulje i vino, a ko zna, možda je u pitanju bila čak i neka Teutina galija ili brod iz moćne flote Grka Demetrija sa Farosa, pun keramike i metalnih predmeta?

Sve je manje neispitanih mesta na Jadranu, mislio je Herceg, a biće ih uskoro još manje kad svaka budala kojoj se to prohte kupi jeftino ronilačku opremu i spusti se da krađe svoju slavnu prošlost! Još je samo praznoverje meštana čuvalo vode Sapluna od kradljivaca. Ribari su, naime, izbegavali ove istočne hridi, jer se čudnom igrom slučaja baš u njihovoj blizini dogodilo nekoliko velikih nesreća zbog kojih mnoge Lastovljanke i dan-danas nose crninu.

Herceg iznenada primeti da se nešto neobično dešava sa vazduhom koji je udisao, oseti da ga obuzima slatka sanjivost, ali ma koliko da mu je bilo prijatno sedeti nad svojim otkrićem i uživati sâm u njemu čas pre nego što ga oskrnavi rasveta i motanje ljudi sa televizije, znao je da treba brzo izroniti jer se događa nešto nepredviđeno, pa se snažno odgurnu nogama i zavesla perajama, praćen jatom malih sedefastih riba. Pritisnuo je ispusni ventil na kapuljači da mu vazduh koji izdiše napuni odelo i tako ga, poput kakvog balona, podigne na površinu, osećajući još uvek onu čudnu dubinsku opijenost što ga je neodoljivo vukla da ostane dole, u moru i da nikada više ne izroni – sanjivost protiv koje se efikasno borio drugi, budniji deo Hercegove ličnosti; profesionalac u njemu radio je uvek protiv sanjara! Negde

na petnaestak metara dubine, sklonio je ruku sa ventila i ponovno zauzeo normalan plivački položaj kako bi usporio penjanje. Na tri metra ispod mora uhvatio se za jednu izbočinu u steni i ostao tako da visi tačno šest minuta, želeći da izbegne zamke kesonske bolesti.

Pošto se odmorio, zapliva laganim zaveslajima ukoso ka površini. Trenuci slabosti kroz koje je maločas prošao, nestali su isto onako neprimetno kao što su i naišli. Akcija se, kao i obično, pokazala blagotvornom, a njegove ruke i noge ponovo su radile usklađeno. Ipak, osećao je da se dole *nešto dogodilo!* Nije mogao da objasni šta, jer je ona dubinska omamljenost ostala zatrpana peskom duboko ispod njegovih peraja, ali nešto se promenilo, nešto nije bilo kao pre, nešto *iznutra...* Nije dalje ispitivao tu čudnu promenu već je plivao prema sve jačoj treperavoj svetlosti, tako sličan sopstvenoj fotografiji na naslovnoj strani poslednjeg „TV magazina“: neustrašivi radoznalac Niko Herceg, opremljen najsavremenijim akvalungom i ronilačkim odelom izrađenim naročito za njega u fabrici „Gumilax“, probio je glavom morsku površinu u milijardu vodenih kapi što su se veselo rascvetavale na avgustovskom suncu, skinuo masku i udahnuo duboko vazduh. Okrenuo se u vodi oko sebe, ali „Tramuntana“ više nije bila na mestu gde je ostavio. Pred njim se pružala neka sasvim druga, sivozelena kamenita obala.

„Nisam se smeo prepustiti struji – pomisli – izgleda da me je odvukla predaleko...“ Ali nešto potpuno nelogično u tom predelu uznemiravalo ga je više nego što bi se to moglo objasniti nestankom broda. Jedno veoma visoko brdo, sivo i potpuno golo, uzdizalo se strmo iznad obale. Zakleo bi se da ga nije bilo kad je zaronio! Uostalom, pomisli, suviše

velik masiv za jedno ostrvce kakvo je Saplun! Nadao se da je „Tramuntana“ verovatno sa druge strane rta prema kome je plivao i da će se sve uskoro objasniti.

Isplivao je na obalu i svukao ronilačku opremu da mu ne smeta dok bude obilazio greben, složio je pažljivo gumeno odelo, položio preko njega boce sa kiseonikom, masku i peraja, i ostavši samo u crnim kupaćim gaćicama, krenuo preko grebena skačući s kamena na kamen. Posle stotinak metara izbio je na drugu stranu rta, prema otvorenom moru: bilo je potpuno čisto sve do horizonta – ni traga od bilo kakvog broda! Kamenjar se s druge strane rta završavao, otkrivajući neočekivano pitomu plažu, dug pojas sitnog šarenog šljunka u obliku potkovice, okružen nekim selom poluizgorelih kuća. Sišao je sa stenja u plićak i krenuo ka središtu plaže, želeći tako da preseče vodom zaliv i skрати put. Onaj raniji talas straha ponovo ga preplavi: ne, nije bio u pitanju običan fizički strah, koji osećaju svi oni što se odluče na kakav podvig ili se suoče sa opasnošću; znao je dobro da je ovde bezbedan – bio je na suvom i čvrstom, zdrav i čitav, a i njegova oprema nalazila se na sigurnom mestu, van domaka plime. Ipak, dok je udisao ovaj reski morski vazduh koji je mogao gotovo da se pije, koža mu se naježi od nelagodnosti: vazduh kao da nije bio onaj isti od pre petnaest minuta na palubi „Tramuntane“ (mada na pomolu ne beše ni oluje, niti na zemlji tragova kiše), bio je mnogo oporiji, istovremeno lakši i svežiji zrak koji je doslovno ispunjavao čitava pluća. I ne samo vazduh: Hercegu se učini da povetarac s kopna donosi onaj već odavno zaboravljeni miris leta, smole, soli i stajskog đubreta – ukus joda i smokve, tako davno nestao sa jadranske obale.

Ulazio je sve dublje u vodu, a kada mu doseže do ramena, zapliva prsno prema plaži, presekavši tako dijagonalno zaliv.

Već je razaznavao lica kupača. Bila je to nekakva grupa dece, oko stotinak njih, i baš u času kada su mu noge ponovo dotakle dno, deca na reski zvižduk pištaljke pojuriše u more. Herceg prođe kroz njihov prštavi buljuk u plićaku i sede na plažu. Zaigrana deca nisu ga ni primetila. Kako su se samo radovala moru! Bilo ih je tu svih uzrasta: od osam do petnaest godina, i podizali su neopisivu larmu, prskajući se i skačući po žalu. Jahali su jedni druge i gnjurali glave pod more, pljuvali vodu i trljali oči nagrížene solju. Ne bez čuđenja, Herceg primeti da najveći broj tih dečaka ne ume da pliva. Zadržavali su se uglavnom u plićaku, mlatarajući nogama po površini vode, a ruke zabadali u šljunak i kretali se tako, glumeći da plivaju. Deca su očigledno stigla iz nekog zabaćenog planinskog sela, jer čime inače objasniti da su im gaće za kupanje dosezale gotovo do kolena, a u većine glave bile ošišane? I otkud odjedanput ovo selo sa izgorelim kućama i crkvenim zvonikom prebijenim napola? Zar je moguće da ga još nisu otkrili turisti i hotelijeri? Dokle god je dopiralo oko, nigde nijednog šatora! Odjedanput mu postade razumljivo poreklo nelagodnosti prilikom susreta sa ovim predelom: duž cele obale nije se video ni jedan jedini automobil, ni oni uobičajeni natpisi bez kojih se ne može zamisliti jedno primorsko mesto: *sobe, chambre, zimmerfrei, room, camera*; ni komadić asfalta, ni saobraćajni znak, ništa što bi čoveka moglo da podseti na turističku histeriju u kojoj živimo. Ipak je ovo ostrvo, pomisli, i to veoma udaljeno ostrvo do kojeg ne stižu trajekti! Opet je načas povratio sigurnost.

Jedan dečak sedeo je u hladu pitasore. Pisao je na kolennima. Herceg odluči da od njega dozna gde se nalazi, pa mu lagano priđe i sede i sam u hlad. Dečak je imao ramena izgorena suncem. Namazao ih je maslinovim uljem. Jadnik, verovatno se neoprezno sunčao prvog dana na moru! Ošišana

glava bila mu je izbrazdana sa nekoliko dubokih ožiljaka, zarađenih sigurno prilikom pada ili možda u kakvoj tuči. Na mršavom, štrkljastom telu isticala su se kvrgava kolena, takođe prekrivena ožiljcima. Najzad, završi rečenicu i podiže pogled ka Hercegu koji ga je posmatrao. Imao je modrozele- ne oči iz kojih je naviralo svetlo. Herceg se zapita nije li ga već negde susreo; odakle mu je samo bio poznat taj čisti, otvo- reni pogled pun poverenja i neke prikrivene, tihe dečje tuge; gde li je već video to mršavo lice, povijena ramena, ožiljke i klavijaturu rebara što se ocrtavaju pod zategnutom kožom? Nije mogao da se seti odakle mu je dečak poznat i na koga ga podseća, ali je dobro znao da ga ne sme iznenaditi pitanjem koje je pripremao: kako se zovu ovo selo i ovo ostrvo, jer još je uvek nekako verovao da se radi o ostrvu, a ne o kopnu. Dečak bi možda mogao pomisliti da mu se ruga ili čak da je poludeo; kako da mu objasni da je upravo izronio iz mora i da ne ume da se snađe, odrastao, zreo muškarac? U svakom slučaju, trebalo je nekako pripremiti teren da bi zaobilaznim putem doznao kuda je zalutao. Nadao se da će šašavo stanje u kome se nalazi ubrzo proći, i da će već večeras čitav događaj biti predmet bučnih šala i prepričavanja na „Tramuntani“ ili na terasi lastovske „Rivijere“! Verovatno je u pitanju mala amnezija zbog neispravnog dovoda kiseonika iz akvalunga, ili možda sam kvalitet vazduha, a možda je pretrpeo i mali udar kesonske bolesti dok se odmarao na onoj steni pod morem?

Sada, kad je bio tako blizu dečaku, Herceg spazi da je sveska u kojoj piše mali u stvari blokčić, tačnije, jedan od onih malih formata „Lipa-bloka“ koji se već dugo ne proi- zvede i koje je još jedino moguće naći po rafovima seoskih prodavnica Bogu iza leđa, među sveskama na kockice i „cr- tankama“, pa je bio još sigurniji da se zaista radi o deci iz duboke provincije.

– Šta to pišeš? – upita ga.

– Dnevnik... – odvrati on stidljivo, oborivši pogled na svoje noge kao da je uhvaćen u nečem zabranjenom.

Hercegu se ponovo učini (ovaj put mnogo određenije nego ranije) da poznaje taj glas, tipičan dečaćki tenor pre mutiranja, ali čitava situacija ličila je na slatku moru; osećao je da se nalazi sasvim blizu rešenja one tajne bliskosti, baš kao što se nadamo da ćemo laganim, razumnim približavanjem ipak prizvati na usne zaboravljenu reč koja nas golica na vrhu jezika.

– Daj da vidim!

Uzeo je blok iz dečakovih ruku i počeo da čita krupni, razgovetni rukopis: „...Danas sam našao veliku školjku, ali mi je oteo Sline. Za doručak smo imali hljeb i mermeladu. Ne smijem da se sunčam, jer su mi izgorila leđa. Niko samnom ne smije razgovarati, jer sam kažnjen...“

Herceg okrenu prethodnu stranicu bloka i oseti da gubi svest.

Propadao je u prazninu bez dna, potpuno oslobođen težine, sa bolom u nogama, baš kao u dečjim snovima (kažu da u tim trenucima deca rastu!), a užasan, ljepljiv strah odjedanput mu je paralisao sve mišiće, obuhvatajući ga svojim oznojenim pipcima po čitavom telu. Jer, na vrhu tog poglavlja u dnevniku pisalo je sasvim razgovetno:

7. VIII. 1947.

– Odakle ti ovo? – viknu na dečaka, stežući mu mršavu ruku. Prsti su mu drhtali, isto kao i glas.

– Nisam ukrao! – zacvili dečak, pokušavajući da spasi svoju imovinu. – Moj je! Kupio sam ga u trafici...

Herceg panično prelista stranice, a zatim okrene korice i na njima pročita ime vlasnika:

Herceg N. Niko, učenik IV-ce razreda.

* * *

Prineo je nadlakticu zubima i svom snagom zagrizao. Boli me, znači – postojim! Ali nije se probudio niti se dogodilo šta slično. Samo su na koži ostali modri tragovi zuba.

– Šta vam je? – upita ga prestrašeni dečak.

Pogledao ga je pažljivo:

– Ništa, ništa... – odvrati. – Izgleda da me uhvatila sunčanica!

Vratio mu je blok.

– Šalio sam se! – reče.

– Kako vam je sada?

– Bolje.

Dečak je pažljivo spremio blok u džep kratkih pantalona. Zagledao se u Hercegov ručni sat:

– Nikada nisam vidio takav! – reče. – Je l' američki?

– Jeste.

– A ovo ovde? Za šta služi?

Objasnio mu je koja kazaljka pripada hronometru, koja dubinomeru, kako se podešava prsten za štopericu...

– A ovo?

– To je manometar.

– Šta se s njim radi?

– Meri se pritisak.

– Kakav pritisak?

– Kad si u dubini.

– U kojoj dubini?

– U moru.

– Koje je marke?

– „Zenit“.

– Daj mi da ga malo držim!

– Šta? – prenu se Herceg.

– Sat... – pokaza prstom dečak. – Daj mi ga malo...

Skinuo je časovnik sa ruke i pružio ga dečaku. Landarao je oko njegovog tankog zgloba.

– Težak je... – reče zadivljeno. – A je l' zvoni?

– Ne zvoni.

– Koliko košta?

– Mnogo.

Ćutali su. Dečak je zagledao sat na ruci, okretao ga, prinosio uhu da izbliza sluša otkucaje. Herceg se najzad odvaži na pitanje:

– Hej! – reče. – Kako se zvaše ono brdo?

– Ne znam – odgovori dečak mirno – nisu nam kazali.

– A selo? – upita već s prizvukom očajanja. – Znaš li kako se ono zove?

– Ih, ko to ne bi znao! – reče ponosno dečak. – Sveti Andrija! Tamo je Dubrovnik! – pokaza prstom na drugi kraj zaliva. – Obećali su, vodiće nas na sladoled...

– Ko vam je obećao?

– Pa, rukovodioci... – reče kao da se to samo po sebi podrazumeva. – Ja sam već bio tamo!

Srce mu je udaralo kao ludo. Legao je na trbuh i zagnjurio lice u skrštene ruke. „Šta da radim, šta da radim?“, mislio je. Pogleda onda samog sebe u desetogodišnjem izdanju, pogleda plažu i brdo iznad nje, red niskih primorskih kuća i neki zapušteni letnjikovac sa arkadama...

1947!

Oseti užasnu potrebu da se pomokri.

– Gde je ovde WC? – upita.

– Ko?

– Klozet?

Dečak se smijuljio:

– Pa idi u more! – reče.

– Ah, da! – izvuče se Herceg. – Baš sam glup!

Ušao je u vodu i, dok je mokrio, kao da je iz njega oticala i napetost. Vratio se donekle umiren i sede pokraj dečaka.

– Odakle si?

– Iz Sarajeva. A ti?

– Odande... – pokaza neodređeno rukom prema moru.

To sam, dakle, ja! Kako sebe pogrešno zamišljamo kao desetogodišnjaka! Uvek kada bi pomišljao na to vreme, izgledao je sam sebi kao neki mali divlji polubog na mediteranskoj plaži i uvek mu je lepršala kosa na maestralu. Koješta!

Najpre, ovaj dečak je očišan do glave ravnomernim otkosima mašine zvane „nulerica“. Zatim, od njega se širi neprijatan zadah znoja i, verovatno, već užeglog maslinovog ulja kojim je namazao ramena i grudi. Koža mu je na tabanima očvrsla i skorena u neku vrstu prirodnog đona; sigurno je retko navlačio cipele, hodajući najveći deo godine bosonog. Dalje, njegovi prsti na rukama podsećaju na prste malog robijaša ili vojnika – neobično hrapava koža i do korena izgrizeni nokti obrubljeni su mu crnim zanokticama. Kao da se u svaku njegovu poru uvukla prljavština koju je nemoguće oprati sapunom i četkom. Prsti malog džeparoša, zaključni, pa obrati pažnju na izranavljene gležnjeve na nogama, zbirku ožiljaka po glavi i napukli zub. Prinese prste svojoj lobanji i napipa potpuno iste ožiljke. Pod jezikom oseti most na onom slomljenom, sada već do korena izbrušenom zubu u koji je, skupim zubarskim zahvatom, ubačen platinasti zavrtanj, a na njega nov zub – pravo remek-delo protetike. Taj koren ga ipak s vremena na vreme potmulo boli.

– Ti mali! – reče. – Ostavio si mi sve same fine stvari u nasledstvo!

– Molim? – prenu se dečak.

– Ništa – reče Herceg. – Nečeg sam se setio...

– Hej, jeste li... – zausti da ga nešto zapita, ali Herceg stavi ponovo glavu među ruke i zažmuri.

– Pusti me da spavam... – reče.

Ali nije mogao da zaspi, pa da se posle lepo probudi na „Tramuntani“. Taj trik mu nije polazio za rukom! Mislio je, ležeći, o tome šta se dogodilo. Postade mu jasno da je nekom strašnom greškom izbačen iz svojeg u tuđe vreme. Nešto se pomerilo, sasvim nezatno se pomerilo, ali ipak dovoljno da zaluta u neku drugu vremensku dimenziju. Možda je u pitanju prskanje najsitnijih kapilara, neki mali moždani mikro-udar, ko zna šta? Možda akutni napad *hronofobije* – patološki strah od vremena? U svakom slučaju, u pitanju je ironičan vremenski obrt, jedna posve cinična inverzija: zaronio je sedmog avgusta 1974. a izronio potpuno istog dana – 1947! Iste cifre u poretku dva različita broja. Smešno. To u neku ruku potvrđuje teorije o paralelizmu vremena koje je neizbrisivo i neuništivo, jer stoji nepomično u prostoru: u svakom trenutku svi trenuci zajedno! Šta ih razdvaja? Neka opna? Zvuk ili san? Određen broj svetlosnih treptaja! Požali što nije pažljivije slušao Bruna Rajha, dok ga je intervjuisao u Drezdenskoj opservatoriji one lude godine kad je čitav svet bio upaničen približavanjem Halejeve komete. Profesor Rajh je najmanje pola sata izlagao svoju vremensku teoriju direktno u kameru, a on je kazao devojci koja je prevodila (spavao je posle snimanja sa njom) da mu ne prevodi više, jer ga čitava stvar uopšte ne zanima. Mislio je na to kako da opseni tu malu studentkinju slavistike, koja mu se očigledno divila, i čekao je da Bruno Rajh završi, pa da mu postavi naredno pitanje. Kao i ostali reporteri, znao je, dakle, veoma malo o mnogim stvarima, umesto da dozna

sve o jednoj jedinoj, onoj najvažnijoj. No, bilo šta da je delilo vremenske barijere, on ih je probio, ni sam ne zna kako ni zašto, i sad je tu, usred četrdeset sedme! Rat tek što se završio i, ako se sve bude odvijalo po starom redosledu, njemu sada predstoji dugo izvlačenje iz bede, pogrešne ljubavi, posle čega je ostalo neizmerno gađenje, i one retke, prave, zbog čega je patio kao ubogi đavo.

Učini mu se smešnim to što je ovome dečaku koji se igrao sa njegovim časovnikom, mogao mirne duše da bude otac! Otac samome sebi? Glupost! Jedan od njih dvojice bio je suvišan na ovoj plaži, ma koliko ozbiljno uzimali teorijska razmatranja o relativnosti vremena i paralelizmu vremen-skih dimenzija.

Sve mu je govorilo da treba brzo delati, pre nego što bude kasno; da treba na svaki način potražiti izlaz iz ovog mučnog stanja – mora da postoji neka mogućnost da se vrati i pronađe svoju ekipu. Da nije uvek delao brzo, uvek u pravom trenutku, ko zna šta bi sada bio, najverovatnije obični činovnik sa dve nedelje godišnjeg odmora i sedam dana plaćenog odsustva zbog „slučaja u porodici“, zagli-bljen u hijerarhiji kakve poslovne kuće gde se tačno zna ko je kome šef i gazda. Uspeo je baš zbog toga što nije nikada propuštao povoljne prilike, čak ni one najbeznačajnije, koje drugima nisu ništa značile, kopao je rukama i nogama da se izvuče ispod vlasti drugih, startovao među prvima, bacao se na nemoguće lopte, jurio kao bez duše prema svom cilju...

Ali profesionalac u njemu, onaj spretni i lukavi gladijator koji je tolike godine svake nedelje silazio u televizijsku arenu izlažući se opasnostima, sada je bio uspavan ovim suncem i blagim šumom talasa. Je li slatka razneženost odgađala nje-gov povratak u vreme kome je pripadao? Grizla ga je savest što još nije učinio ni najmanji napor da se vrati. Pomisli da

bi možda trebalo napregnuti mišiće i razum, lupiti snažno glavom o kamen ili zaroniti pa posle ponovo izroniti, možda se napiti kao svinja (otrezniio bi se verovatno u svojoj sobi iz 1974?) – ali nije učinio ništa od svega; samo je ležao predajući se maštarijama, prvi put potpuno nesposoban za bilo kakvu akciju.

„Zar nam se to ne događa svakog dana – mislio je – ujutru dok se brijemo pred ogledalom, dok nekog čekamo ili za vreme sijeste u blagoslovenom polusnu posle ručka, kada je sve moguće, sve na dohvatu ruke, ili u onim trenucima dok prinosimo kašiku supe ustima, pa se iznenada potpuno odsutni zagledamo u vreme (za druge je to samo praznina), i eto, tada nas uvek neko prene iz sna, tada uvek neko kaže: 'Hej, gde si odlutao?' – pa se istog časa vraćamo među lica za stolom, vraćamo se u svoje godine, uvlačimo se kao mali kradljivci vremena na prstima među dobro poznate zidove, u svoj današnji život i svoju kožu iz koje smo se na trenutak iskrali da procunjamo naokolo. Možda je čitava zabuna u tome što sam ovaj put otišao predaleko? To ne bi bilo čudno, s obzirom da sve što radim, činim do kraja, bolje od ostalih! Možda mi je i nehotice uspelo da pomoću krajnjeg napora izvedem ovu ludu, potpuno nemoguću stvar: možda sam i nehotеći razmakao vreme koje se posle sklopilo za mnom i sada treba samo sačekati da neko blizak i drag kaže: 'Hej, gde si? Govorim ti pet minuta, a ti me uopšte ne čuješ!' – pa da se kašika sa supom koja je načas zastala na polovini puta, ponovo pokrene i pronađe moja usta – da opet sve bude u redu, a ja u svom lepom stanu, gde je sve tako sređeno, čisto i bezbedno! Nisam, dakle, slabić ako se još malo prepustim ovom nepredviđenom izletu u 1947. Ko zna kakve ću sve koristi izvući iz njega, kakve dragocene podatke koji se ne mogu naći u novinskim kompletima iz tih godina?“

Čitav slučaj pretvori se tako za Niku Hercega u reporter-ski zadatak, naravno, nešto bizarniji projekat nego njegovi raniji podvizi, ali na kraju krajeva, zar on sam nije 1970. pokrenuo jednu od najuspelijih serija jugoslovenske televizije, koju je po H. Dž. Velsu nazvao *Vremenskom mašinom*? Izmontirana od arhivskih materijala i svedočenja očevidaca, ta serija je uzbuđivala duhove čitave pedeset i dve nedelje i donela mu gomilu međunarodnih nagrada.

Sada kad je ponovo povratio profesionalnu sigurnost, Hercegu bi malo lakše. Svoj povratak u 1974. prepusti po navici svemoćnoj televizijskoj organizaciji, za koju ništa nije neizvodljivo i gde ne postoji reč „nemoguće“! Uostalom, to nije njegova briga, za slične poslove plaćeni su producenti, organizatori i ostali profesionalci. Neće valjda raditi ume-sto njih? S druge strane, svako snimanje na moru za ljude s televizije je čist dobitak, a ova plaža zaista je prijatna za kupanje. Niko Herceg odluči tako da istraži sve što se bude dalo ispitati. Počeo je od vazduha i od toga kako miriše more. Očigledno je da se, sem ljudi i, naravno, mode, od 1947. naovamo najviše izmenio sam vazduh! Uporedio je onaj vazduh koji je udisao pre nego što je zaronio kod Sapluna sa ovim koji sada diše – kakva razlika! Znači, potpuno su opravdane sumnje mnogih da su česte eksplozije nuklearnih bombi stvorile atmosferski međusloj (nazovimo ga tako), neku vrstu opne ili magline kroz koju sunce samo proviruje, ne uspevajući da potpuno prodre do zemlje i ljudi.

Ovaj vazduh iz 1947. bio je vreo, ali istovremeno i svež! More je imalo ukus soli i joda, a borovi su mirisali na smolu. 1974. udišemo (to jest, udisali smo! – ispravi se Herceg) i bezbroj nevidljivih čestica smoga – plodove sveopšteg za-gađenja atmosfere, voda, zemlje, životinja, bilja i ljudi. Sada mu je postalo jasno zbog čega je tako često osećao slabost

bez razloga! Ponestajalo bi mu odjedanput daha kao da se guši, a ruke su mu se znojile i malaksalost ga obuzimala, i pored toga što bi čitav dan prespavao. Specijalisti su mislili da se radi o banalnom povišenju pritiska, ispitivali su mu metabolizam, sumnjali na rak i utvrđivali anksioznost... Ali, evo, taj pritisak je nestao posle dvadeset minuta ronjenja kroz vreme, čim je ponovo udahnuo ovaj lekoviti opojni vazduh. Isparenja, eksplozije i zagađenje predstavljali su, znači, razlog zbog kojeg je najveći deo letnjih meseci vladala omamljujuća sparina. Naravno, kiše nisu donosile olakšanje koje su ljudi danima željno iščekivali – omorine su samo povećavale napetost, a vlaga koju su ostavljale iza sebe ubrzavala je truljenje velikog đubrišta u kome smo živeli, u kome živimo. Hercega obuze istraživačka groznica: u novinskim kompletima iz 1947. pisano je o kongresima, novim knjigama, sportskim rekordima i spoljnoj politici – samo o jednoj stvari niko nije pisao jer se podrazumevala sama po sebi: o onome što smo udisali, o vazduhu ni reći! Otišao je opet dalje od ostale reporterske bulumente, ponovo će biti prvi, ponovo najbolji, još jedanput, autsajder koji iznenada protiv svih predviđanja pobeđuje u finišu.

„Dokazaću da sam stari iskusni lisac, mada se po studijima već uveliko šuška kako sam izgubio početnu svežinu i kako se već ponavljam – još sam uvek najbolji ili, makar, jedan od najboljih reportera koji mogu da se kupe na tržištu! I još sam uvek u stanju da na jedan kanal privučem dva miliona gledalaca, pored toga što se na onom drugom u to vreme prikazuje vestern, još uvek ne vidim ko bi to mogao da me zameni u ovome što radim, ne vidim još te nadobudne klince kojima mi prete godinama; gde su kad je gusto? – i pored trideset i sedam godina, još uvek sam mlad i sposoban da očuvam svoje dragoceno ludilo, da budem šašav i lukav

u isto vreme, zabavljač – smeli mladić na letećem trapezu, i taman kada pomisle da sam gotov, ja im se cerekam iz nekog drugog potpuno neočekivanog ugla, pronalazim u najobičnijim stvarima još neviđene obrte, kopam po napuštenim rudnicima odakle su već svi pobegli i, gle, rudnici se posle toga ponovo otvaraju, a u njihova oživljena okna useljavaju se prosečni nadničari – oni što uvek naseljavaju već istražena područja, dok sam ja već na potpuno drugom kraju ulice, klatarim nogama na nekoj običnoj baštenskoj ogradi, a uskoro će i ta ograda postati još neviđena scena, jer ću postaviti tajnu kameru u dućan preko puta i danima krišom snimati ko je sve na nju seo i šta se sve dogodilo između jutra i noći, a drugi će za to vreme putovati čak na Novi Zeland da bi tamo snimili običnu turističku razglednicu...“

Eto, neočekivan slučaj poklonio mu je divnu temu, što je još jedan dokaz da je on, Niko Herceg, neranjiv i da se uvek dočekuje na noge, ma kako da ga život baci! Bio je srećan zbog tog obrta, sve dok ne postavi sebi jedno bezazleno pitanje: kome će to ispričati o svom izletu u 1947. kada je još uvek bio daleko od rešenja kako da se vrati tamo gde će to nekoga zanimati?

Ćutali su.

Dečak je rasejano bacaoblutke u vodu.

Herceg stariji je čeznuo za cigaretom: samo dva dima!

– Pušiš li? – upita dečaka.

– Pušim.

– Šta?

– Šta se nađe...

– Imaš li cigaru?

– Čekaj! – reče dečak.